

filosof, Epiktet a jiní, jichž plodům duševním Římané se obdivovali, přestali zajisté tím samým již skutečně v očích jejich býti otroky. Vímeť, že s takovými otroky i pánové jich co s přátely svými zacházeli, ano často z toho ohledu jim výslovně svobodu udělovali. Tak obdržel na př. Lucius Octacilius Pilitus, kterýž býval prvé otrokem vrátným a vedle psa na řetěze připoutan, svobodu svou pro svou náklonost k učenému zaměstnání, a stav se později učitelem řečnictví měl za žáka velikého Pompeja.

Z jiného ohledu čím více postupovala vzdělanost, tím více zrůstala i lidskost u pánů, a čím více se dokonalili nástrojové výroby, tím menším stávalo se den ode dne břemeno, kteréž potud museli dělníci přemahati pouze svaly svými; čím hojnější byla výroba, tím lehčeji bylo též zadostučiniti všem potřebám, tím snadnější teda byla i úloha vyrobitelů — dělníků.

Hlava IV.

Stav dělnictva a povaha průmyslu ve středověku.

§ 24.

Tak se byl vyvinul stav lidu pracujícího, když se lidstvu objevilo křesťanství, kteréž přinášelo stavu dělníckému nové ulehčení. Napotom povstala ta ohromná bouře, již historie nazývá stěhováním národův, bouře, kteráž starý svět vyvrátila a takořka rozbořila, ba spolu všecku vzdělanost a průmyslnost starověkou v rumech jeho pochovala, tak že nyní zlomky ty pracně shledávati, mosaicky sestavovati a obrazností svou doplňovati musíme, chceme-li uabyti obrazu starověkého vzdělání, umění a průmyslu. Národové barbarští, zakládajice nové říše na zbořeninách starořímského panství, neznali potřeb života svých předchůdců, nebo pohrdali výrobky, jež byli vynalezly umění a průmyslnost starých k zadostiučinění

svému a ke zpříjemnění života. Všecky jich potřeby byly obsažený v oděvu a pokrmu a způsob těchto byl tak skromný, tak jednoduchý, že rolnictví postačilo k jich vyplnění. Neměliť teda příčiny zachovati něco ze starého světa, a mohli dáti úplný průchod své přirozené divokosti a dopřáti sobě v plné míře toho potěšení, kteréž poskytuje divochovi nižádným zákonem rozumu nevedené provozování nezkrocené síly jeho, v boření velikých pomníků a ústavů, k čemuž u nich přistupovala i pýcha, kteráž je učila pohrdati raději tím, čemuž by se od svých podrobenců byli učiti museli, a u mnohých i nenávisť zakorenělá proti Římanům, od nichž někdy byli mnohé křivdy vytrpěti museli. Tito citové dali pronesti králi Athaulfovi, nástupci Alarichovu, ona slova: „Hlavní má touha byla vyhladiti Římany až na jmeno ze světa.“ Tím způsobem pásmo děju starověkých, starého společenstva, staré civilisace, násilně bylo přetrženo a jako ohromný, nepřestupný příkop mezi starým a novým světem udělán.*) V jiných okolnostech, jiným způsobem, novými silami, jsouc jinými pravidly vedeno, počalo lidstvo dílo pokroku znova.

Sem a, tam ovšem přišlo se při této práci na stará místa, kde se nalézali stopy práce předkův, a tuť ovšem, abych tak řekl, kus staré dlažby v novou silnici vyzato, aneb zlomek díla starých kameníků v nové stavení vložen, nicméně celá budůva měla jinou, novou formu i povahu, a nedá se dle týchž pravidel posuzovati, kteráž staré civilisaci platila. Všecko vzdělání, tržba i průmysl vyrůstají zde z jiné půdy; nicméně ale, jako ve starém tak i v tomto světě, vládne věčný zákon pokroku, a jako tam tak i zde ukazuje se aspoň našemu zraku, že s osvětou, průmyslem a jeho výrobou stejným krokem kráčí též svoboda i blahobyt lidu.

§ 25.

Jak praveno, noví pánové světa, národové barbarští, od severu přišli, neměli velkých potřeb, a nádhera jich nesahala hrubě dále, než pokud se z výnosu hospodářství rolního a něco málo hornictví uspokojiti dala. Pro ně neměla teda země, již

*) O převratu náhlém, jakýž se stal v životě společenském a politickém v staré říši Římské, viz zajímavý popis Guizotův v jeho: Historii vzdělanosti díl 1. Čtění 8. Překlad Dr. J. Palackého.

byli vojenský dobyli, téměř jiné ceny než úrodou svou. Nepotřebující již celých pluků otrokův pro služby domácí, jako prvé nádherní a rozkošní Římané, volili raději síly, jimiž vládli, k řolnictví obrátiti.

V těchto okolnostech je pramen mnohého polepšení pro pracující část lidstva.

Barbar, ač pán, neviděl v otroku, jenž od přemoženého Římana v moc jeho přešel, tvora nižšího druhu, on mu neupíral lidské důstojnosti, ba často zajisté i přednost jeho ve vzdělanosti a mnohém umění domovním i rolním pocítiti musil. Takořka všecko jich pravoučení bylo obsaženo v mínění tom, že slabý a podrobený musí pracovat za silnějšího. Toto pak pravidlo platilo u nich také proti přemoženým Římanům, někdejšími pány otrokův, a tak se stalo, že nečinili mezi někdejšími pány a otroky velkého rozdílu. Tím způsobem příkré rozdíly stavů se zmírnily, neboť staré někdy tak pevně vytknuté hranice stavů začaly se másti, měniti a mizely působením okolností, ba někdy i násilné vůle nových vítězů. K tomu přistoupilo ještě to, že barbarští národové přijali brzo a téměř naskrze křestanství, jehož učení o bratrství lidí a rovnosti jejich před Bohem v prosté, nezkažené a upřímné mysli barbarů mocněji se rozložilo, a jelikož ve své přímosti rozkazy zákona tohoto, výklady abych tak řekl advokátskými obejiti neuměli, mohl také ve stavu společenském u nich mnohem mocněji působiti ano musel vyvírati větší vlivy nežli před tím u starých Římanů, jenž byli ve předsudcích stavů a v podání o povrženosti otroctva vyrostli. Na vzdor tomuto citu a poznání nepropustili barbarové podrobenců svých na svobodu, neboť se nemohli obejiti bez služeb jejich. Nedostatečnost prostředků výroby byla ještě tak veliká, že ani nemnoho těch potřeb, jež měli, nemohlo býti uspokojeno bez udržování velké většiny společenstva lidského ve stavu nešťastném, nedůstojném a nespravedlivém. Potřeba a okolnosti ukázaly se tu býti mocnějšími nežli šlechetný hlas citu a rozumu, než zákon náboženství. Služebnot se udržela. Ale služebnost tato vzala na sebe povahu novou, od staré podstatně rozdílnou. Z otroctví stalo se nyní rabství a nevolnictví.

Nevolnictví toto však zahrnuje, vyjma jedině pány, více méně téměř všechny dosavadní stavy lidstva. Sem a tam zachovali se sice rozdílové mezi kolony a vlastními raby či nevolníky, z nichž onino byli na mnoze potomci někdejších pánů a svobodných občanů, tito pak obyčejně nástupci jich otroků. Onino zachovávali ve svých rodinách zbytky staré vzdělanosti, umění, průmyslu a bohatství, a stali se hlavně v Itálii, ve Španělech a jižní Francii zakladateli nových měst a obcí, v jichžto zřízení se způsoby starořímské obce až i na samá jména nápodobily.

Ale vždy větší ještě část starých Římanů musila zároveň s otroky svými šíji svou ukloniti pod těžkou pěstí nových pánů, ano velika většina jich setrvala i při rolnictví v poddanství a nevolnictví, zde tužším, onde volnějším.

§. 26.

V celku byl osud nevolníků aspoň v ohledu mravním mnohem lepší a důstojnosti lidské přiměřenější, než za starořímského otroctví. Nevolník byl ovšem *glebae adscriptus*, k hrudě připoután, ale právě v tomto slově, kteréž nám slouží k vyznačení jich nehodného snížení, leží i původ větší jich svobody a mravního povznešení. Nyní byl přídavkem půdy, sluhou přírody, prvé však přívěskem svého pána, podobně domácímu zvířeti. Ona pouta, jež ho k zemi vážala, nebyla tak krutá, tak všestranná jako svévole panova; tudíž nabyl větší samostatnosti, volnost vývoje duševního a mravního byla mu méně obmezena, on nebyl více pouhým prostředkem k zadostičinění potřeb a žádosti pánových, mravnost jeho přestala býti pouhou hračkou jeho choutky.

Ovšem že nemohl syn nevolníkův stav svůj voliti dle náklonností a schopností svých, že nemohl ani školy navštěvovati bez vůle pánovy — ovšem že hrdost a tyranství panské udržovaly práva, protivná důstojnosti lidské, právům manželským, zákonům přirozeným i náboženským; ale takovéto úkazy nebyly již tak všeobecné jako v starověkosti, a ustupovaly všude šířící se osvětě a umirňujícímu působení křesťanství.

§ 27.

Není naším úkolem vypisovati podrobně, jaký byl ve středověku stav lidu vůbec a třídy pracující zvláště; jen některé rysy jako pro přechod musíme zde položit.

Knížata barbarská, dobyvše krajin staré říše římské, rozdělili půdu dobytou mezi vůdce a bojovníky své, kterýmžto podrobenci, jak Římané svobodní tak i otroci jich, museli role jejich vzdělávati. Z těchto dob jde počátek novověké aristokracie čili šlechty; v oněch dobách nepokojů, rozbrojů domácích a vojenských s cizími národy, nepokojnými v sídlech svých a toužícími po nabytí jiných, celé zřízení společenstva vzalo na sebe povahu vojenskou; velký majetník rozdělil podřízencům svým půdy své a zavázal jich, by jej za tento úděl, leno řečený, na zavolání jeho do boje následovali, tito pak podrozdělili leno své podobným způsobem dále.

Mnozí svobodní, potřebující obrany v nepokojích, oddali se pod ochranu mocnějších, uvolující se k poslušenství a konání služeb zvláště vojenských. Tak povstal tento stav společenstva, jež nazýváme feudalismem, kterýž nabýval formou vždy více a více určitých a ve všech zemích téměř sobě podobných; neb i mezi národy, kteří původně žádného nevolnictví neznali, jako za starodávna Slované, začali mocnější a bohatší majetníci způsoby rytířské cizí šlechty sobě oblibovati a nápodobiti a tudy lid chudší, lid pracující, rolnický vždy ve větší porobu uvozovati.

§ 28.

V krajinách někdy římských dělali noví pánové s počátku ještě poněkud rozdíl mezi někdejšími svobodnými občany, jimž se udělovalo obyčejně jméno kolonů, a mezi otroky. Tak n. př. dle salického zákona pokuta za zabití kolona neb Římana obnášela 46 grošů, za otroka pak jen 35. — Kolon mohl se státi vlastníkem půdy, on platil veřejné daně, mohl uzavřít manželství způsobem zákonným a slavným, a pán ho nesměl prodat ani vyhnat ze země, ano v někte-

rých pádech mohl s pánem svým i soud začítí; a však mohl býti prodan zároveň se zemi, jižto vzdělával, nemohl dojítí úřadu ve zprávě zemské a vojenské, a mohl se státi otrokem z trestu. — Otrok pak byl držán podobně jako za starodávna; ale potřeba dělníků rolních v zemi vyžadovala brzo obmezování prodaje jich za hranice. Nepokojové a nebezpečnost cest činily obchod s otroky nemožným; duch náboženství směřoval proti němu, a tak přestalo konečně otroctví ve starém způsobu svým; a však i rozdílové mezi kolony a otroky poznenáhla zmizeli, a tak i v zemích prvé římských, podobně jako jinde, všechny třídy lidstva pracující byly zahrnuty společným názvem nevolníků.

§ 29.

Stav dělníků-nevolníků byl ovšem neblahý. Způsob jeho byl v rozličných zemích rozličný. Jsou mnohé známky, jež mohou sloužiti ke všeobecnému naznačení stavu nevolníka středověkého. Bylť ovšem uznán za člověka, ale nebyl ještě mužem s svým, nýbrž pánovým. Bez jeho vůle nesměl žádného obchodu začítí, ni cesty podniknouti, aniž se přestěhovati. Smlouva jeho jakákoli, bylali bez svolení pánova učiněna, byla neplatná. Bez téhož svolení nesměl se oženiti. Vzítí si za manželku nevolnici cizího pána bylo mu přísně zakázáno, a nesnadno bylo obdržeti povolení dvou pánů. Šlechta na mnoze hleděla přísně k udržení mezery mezi sebou a nevolníky, pročež všude téměř rozličnými tresty byl zakázán sňatek nevolníků se svobodnými vyššími stavy, nejhůř ale u starých Sasíků, kde dle svědectví Adama Bremského hrdlo propadl, kdožkoli se oženil mimo stav svůj, zvláště pak pán, kterýž pojal za manželku nevolnici.

Nošení zbraně a jistých oděvů co známek svobodného muže přísně se na nevolníku trestalo. Křivda jemu učiněná ne jemu, ale pánovi jeho musela se nahraditi. Tak na příklad kdož zabil nebo sbil novolníka, platil pánovi jeho pokutu. Lex Ripuaria ve Franzouzích stanovila, že za zabití nevolníka náležejícího králi neb církvi těmto náleží náhrada 45

grošů, za porouchání a zmrzačení ovšem menší, v poměru k jejich velikosti.

§. 30.

Nevolník nebyl považován nikterakž za úda státní obce. Na sněmě vydával se pán za jeho zástupce, a měli rozepři s cizím, nesměl státi před soudem. Tam jako zde jen pán za něho mohl mluvit. Proti pánu svému nesměl obyčejně svědčiti, a udání pána na mnoze smrti se na něm trestalo. Rovněž jako byl králem a vládcem jeho jen ten, kterého pán uznával, nesměl míti ani jiného Boha než tento. S pánem svým zároveň musel změnit, kdykoli se tomuto zlíbilo, své náboženství, neb hanebné ono pravidlo: „cujus regio, ejus religio“ též i šlechta pro sebe k poslušnosti přivésti chtěla. Všude vtírala se moc feudalismu, i do samé říše církevní. Na oltář vedle obrazu spasitele postavil si pán erb svůj, jemu musela se činit poklona v obřadech církevních, za něho se museli modliti veřejně v kostele ti, kteříž snad doma k Bohu o pomoc se utíkali proti jeho křivdám a ukrutenstvím.

Rádce duchovního, kazatele, zpovědníka neměl ubohý nevolník jiného než mu milostivá vrchnost postavila; zřízení to, jehož zbytky se až na naše dny zachovaly.

§. 31.

Nevolník byl dán zúplna v moc pána svého. Pán byl jeho soudcem, kdykoli měl rozepři se spolunevolníkem, pán byl jeho zprávcem politickým a policejním. Trestní právo pánovo nad ním bylo takořka neobmezené, a kdybychom i na to neměli dostatek svědectví historických, snadno bychom se toho domyslit mohli, že tohoto práva v oněch dobách surovosti asi ne velmi mírně užíváno. Bití holí a bičem a jiné člověka na stupeň zvířete ponížující tresty, jichžto vypuzení ze společnosti lidského, na vzdor všelikému snažení mužů vzdělaných a osvícených, posud se na dobro nepovedlo, byly ovšem nejmírnější a nejobyčejnější tresty. Ale mnohem ukrutnější tre-

sty byly ukládány na každé poněkud horší provinění, neb časem i z pouhé libosti pánovy. Tresty to nelidské a krvavé, při jichžto pouhém vypisování již každého, kdo sám není lidskosti prázen, mráz pojímá a z nichžto některé až do času Marie Terezie se zachovaly. Nechceme jich zde vypisovati, ale dosti na tom, že ty rozličné ukrutné tresty, o nichž sme buď slyšeli nebo v dějepisech a životopisech mučenníků náboženských i politických četli, téměř všechny buď zde buď tam v obyčeji byly. Zvláště pak zběhnutí nevolníka z panství a pytlacení ukrutným způsobem bývaly trestany. V těch a podobných pádech oslepení a zmrzačení nezřídka byly trestem nevolníká. Církev ovšem snažila se tresty takové nelidské zmírniti zákony svými; tak na př. synody v Medize a Toladě, v 7. století držané, zakázaly biskupům aby neodníмали nevolníkům z trestu ruku, nohu neb jiný úd. Nicméně udržely se takové tresty ještě dlouho; pán měl právo nad samým životem nevolníka svého. Ovšem že osvěta a působení náboženství tyto tresty vždy více mírnily a práva tato obmezovaly, ale ještě v 9. století přiznal v Angličanech zákon krále Alfreda pánovi právo nad životem nevolníka, pravě, „že není vinen pán kterýž by ubil raba svého, poněvadž to jsou jeho peníze.“

§ 32.

Takové bylo postavení tříd pracujících, taková byla moc aristokracie. Ovšem že se ono neustále lepšilo, a tato menšila, čím více vědomosti, umění a průmysl mezi lidstvem se rozšiřovaly, neb tyto netoliko že udělují moc a svobodu tomu, kterýž je má, ale ony je vylívají jako zář nějakou též kolem něho na všechny strany. Hned z počátku byli kněží, co jediní znatelé písma, co výhradní majetníci nemnohých vědomostí onoho času, nevyhnutelnými rádci a pomocníky všech vladařů a pánů, ba nezřídka jich zprávcové. Zde hrdost, tam zas pohodlnost pánů a neustálé zaměstnání i zalíbení v životě vojenském, nedaly jim obíratí se mnoho s písemným uměním,

jehož při dokonalejším zřízení státu, soudů a zprávy zemské bylo vždy více a více potřebí. Tudíž tiskli se neustále více a více synové nižších stavů v ty úřady. Tak poznenáhla moc pánům z rukou vydírali a mezeru ohromnou mezi stavy vyplňovali. To pak hlavně platilo o kněžstvu, jež na mnoze z lidu, ze třídy nevolnické vyšlé, předce co korporace nezřídka větší moc provozovalo než sami pánové. Ovšem, že i je vedlo držení statků k tomu, aby zájmy šlechty zastávalo; nicméně mělo dílem náboženství, jehož učitele kněží byli, dílem i soucit pro stav z něhož sami byli pošli, u mnohých kněží sílu tak blahodějnou, že všelikým způsobem k polepšení stavu nevolnického působili. Církev udílela útočiště neb asyl uteklému nevolníkovi, kdež si získal odpuštění trestu. Církev slavně zasvětila manželství nevolníků, chránila práva jich manželská a rodinná. Prodej otroků a tresty ukrutné vždy více a více obmezovala. Církev byla první, jež upírala pánům výhradní právo k soudu nad raby, a jeden sněm církevní již r. 506 odsoudil k exkomunikaci a celoročnímu pokání pána, kterýž by potrestal nevolníka smrtí bez ortele soudcova. Nemálo také působil příklad kněžstva, kteréž na mnoze s nevolníky svými milostivěji nakládalo, tak že bylo příslovím mezi lidem selským: Blaze tomu, kdo žije pod berlau kněžskou, aneb: nikdež není poddanému tak dobře jako pod kropáčem. Kněžstvo v oněch dobách bylo repraesentantem osvěty a svobody. V tomto stavu zápasila neli jediné, aspoň zvláště vítězně, schopnost a vědomost s rodem a bohatstvím o moc a vládu. Kněžstvo přestěhovalo hlavně umění, ono obíralo se s fisikou a přírodnictvím; — ono rozšiřovalo vědomosti ty mezi lid a tudy položilo mnohé seménko k novějšímu průmyslu.

§ 33.

Naznačivše takto několika rychlými rysy postavení třídy dělnické středověkosti v ohledu politickém, právním a společenském, nezbyvá nám než abychom promluvili ještě v krátkosti o materialním postavení jejím. Jakkoli nevolníku nebylo

dle zákona zakázáno nabytí vlastnictví, předce mu to bylo takořka nemožno, pro všestrannou odvislost jeho od vůle pányovy vzhledem zaměstnání a přebývání. Držení velkých statků bylo vyhraženo šlechticům, jichžto řády byly pro něho na věky zavřeny. Na statku svém nebyl vlastníkem nýbrž jen pouhým nájemníkem, neboť pán měl právo sehnati ho s role, po mnohá léta pilností a nákladem jeho vzdělávané, pro dosti nepatrnou příčinu. Povinnost k robotě a všelikým jiným panským službám byla takořka neobmezená.

Kdykoli nastalo sedláku počasí příhodné ku vzdělání své půdy, byl povolán na panské, kde musel ztráviti celé týdny v robotě jsa doháněn od zprávce karabáčem opatřeného, ba nezřídka ani v boží hod mu nepřáno oddechu. Jakýž mohl býti v těchto okolnostech výnos jeho hospodářství vlastního? A bylli jaký, což mu zbylo z něho po tolika poplatcích, dávkách a desátcích zemských, panských a duchovních, z obilí, dobytka, lenu, drůbeže a t. d.?

Bylo i mnoho takových pánů, kteří to nerádi viděli, když se sedlákům jejich dobře vedlo, neboť se obávali, že by se nevolníci takto stali zpupní a neposlušní. Pročež raději viděli bledé tváře, roztrhané haleny a mizerné chatrče, než úkazy opačné, kteréž by byli svědčily o zámožnosti a blahobytu lidu.

§ 34.

Zdaž v takovémto postavení dělník mohl požívati jakého pohodlí a jakých příjemnosti života? Obydlí malé, mizerné, o něž se často sdílel s dobyt看em svým. Na náradí úhledné a na všeliké pohodlí, jež nyní i nejchudší třídy mívají, bylo ovšem těžko pomysleti, neb tehdaž ještě sami pányové začasť se bez něho obejítí museli. Vzhledem na oděv nebyli též lépe opatřeni. Nohy obyčejně bosé a za šat kože, neb kus chatrné húně, nebo sprostého plátna vlastní výroby. Výroba látek všelikého druhu byla pro nedokonalost průmyslu a obmezenost prostředků jeho nedostatečná a velmi nákladná. Průmyslníkovi samému přišel výrobek jeho mnohem výše. Tak na př. sukno, plátno a t. d. bylo mnohem dražší než nyní, a pová-

žímeli že peníze tehdáž byly mnohem vzácnější a tudy větší cenu měly, jakož se snadno již z toho vidí, že se za tentýž statek nyní deset ba i vícekrát tolik peněz utrží než tehdá, následuje z toho, že sukno bylo kolikrát dražší a třídě pracující takořka nepřístupné. V skutku také lid selský málo sukna užíval, a jestliže zámožnější měšťáci, — kteří si na tom zakládali, když v dlouhém soukeném kabátě sobě vykračovali, pročež od vesnického lidu, kterýž jim snad nezřídka tuto skvostnost záviděl, přezdívkou š o s á k ů dostali, — svadební oděv svůj až do smrti mívali a ještě synům svým odkazovali, nebyla příčina toho jediné v pevnosti sukna jeho, ale v tom, že si této nádherě jen zřídka kdy v boží hod neb na výroční svátky dopřáli a dopřáti mohli.

Mnohé látky, jako na př. bavlněné, které nám nyní poskytují příjemný a pěkný šat, byly ještě neznámy, a hedbávné oděvy mohli si obyčejně jen knížata a bohatí šlechticové poříditi.

§ 35.

Mnohý si snad pomyslí, že při menším počtu obyvatelstva lid pracující měl aspoň potrav v hojnosti, a nalezne snad potvrzení toho čta v některé staré kronice, že za krále toho neb onoho se prodával korec žita za 3 neb 4 stříbrné groše a libra masa za dva česká. Onale nepováží, že tehdáž peníze ty měli mnohem větší cenu, že dělník, kterýž dostal potravu svou za desátý díl nynější ceny, také aspoň desetkrát méně vydělal, že byly 3—4 stříbrné groše tehdáž velký peníz, že za deset tisíc zlatých, které nyní za některý selský statek dáti se musí, tehdáž celé panství koupiti se mohlo; on nepováží že tehdá, pokud se za korec pole, které nyní za 200 zl. stojí, 20 neb jen 10 zlatých dávalo, korec obilí 5 zl. státi nemohl jako nyní stává, jinak by byl tehdá hospodář, mající na korci pole 16 korců úrody, čtyřmi korci úrody jednorocní pole své zaplatil, a z ostatních 12 korců obilí ještě tři jiné korce pole koupiti mohl, a při takovém hospodářství byl by mohl zakoupiti za nějaký čas celé království.

Ač dle jména lacinější, bylo obilí předce ve skutečnosti dražší a vzácnější než nyní, a byloli obyvatelstvo menší, výnos úrody byl též a snad ještě u větší míře slabší. Důkazy toho patrné máme v tom, že hlad všeobecný, o jakém za našich dob ani neslyšíme, tehdaž velmi často panoval, a dá se dle svědectví historiků dokazati, že v některých zemích hlad po kolikero století každých deset let takoruka pravidelně panoval.

Rovněž jako nebylo škol pro vzdělání ducha třídy dělnické, nebylo také pečování o jich zdraví a blaho tělesné. Všelike nemoci, zvláště mor, spojily se nezřídka s hladem a vojny, a přivedly obyvatelstvo některých zemí opět a opět až na polovici předešlého počtu ano i níže. Že ovšem třída nižší, pracující, všemi těmito všeobecnými ranami vždy nejvíce trpěla, toho netřeba dokládati. Pán se staral jedině o sebe a bral z dělníka svého a nevolníka pokud jen čeho bylo, tak že tento někdy v nevýslovné zoufalství uvržen býval, a nezřídka dočítáme se v starých knihách, kterak sedláci ze statků svých utíkali a od pánů chytáni a k držení svých statků nuceni bývali; ba mnozí volili raději v jeskyních žíti a kořínky i planým ovocem nebo žebrotou a loupeží se živiti, než statek přijmouti, kde při mnohé práci předce nesnesitelnou bídu trpěli, ješto všickni téměř užitkové z něho panům připadali.

§ 36.

Takové byly ty dobré staré časy, o nichž často mluviti slyšíme a kteréž zvláště mezi těmi mnohé vychvalovatele a blahorečníky nalezájí, jimiž se tehda na cizí ujmu ovšem dobře vedlo. Páni a zprávcové měli ovšem dobrou vůli, pokud lid útisky jich trpělivě snášel, ale že by se bylo nižším třídám dobře vedlo nevěří nikdo, kdo k věci blíže přihlédnul.

S blížním se nového věku pozorujeme veliký ruch mezi národy; staré politické a společenské zřízení mění se jak blahodějným působením postupu a osvěty tak i přičiněním lidmilovných a spravedlivých vlád. Ještě nedávno viděli jsme i u nás

takořka vlastníma očima dobročinným zákonem o vyvazení gruntů některé ústavy středověkosti klesnouti. Uloženyť, zažehnány od lidu ve hrob, z něhož bohdá již nepovstanou více. Měliť za to všichni věci znatelé, že toto zřízení robotní vůbec bylo úspěchu národního hospodářství velice na ujmu; a to byl předce již jen slabý zbytek oněch staveb zasmušilých, jež starý feudalismus vystavěl, jež bylo zavedlo ono zřízení aristokratické, kteréž někteří tak velice vychvalují a tak rádi by nám zase navrátili. A tyto slabé zbytky někdejšího nevolnictví, jako byly poddanství a robota, byly vždy ještě nesnesitelný našim sedlákům. Oniť vědí co jimi vytrpěli; jak nešťastný musel teprva býti stav předků jejich před blahodějnými reformami Marie Terezie a císaře Josefa, kteříž posud žijou v tak vděčné památce u veškerého lidu, pro ulehčení, kteréž mu zjednali. A předce již i tehdáž při nastoupení vlády M. Terezie a Josefa stav ten následkem všeobecného postupu vzdělanosti byl mnohem méně ukrutný než býval některé století před tím, pokud trval feudalismus v plné síle a moci své.

§ 37.

Promluvivše takto snad obšírněji než úkol spisu našeho žádá o postavení tříd pracujících ve středním věku, o změnách způsobených rozvojem ducha náboženského jakož i vzdělanosti vůbec, musíme ještě pohleděti k tomu, jaké bylo v těchto dobách působení průmyslu a výroby zvláště, a jmenovitě výroby řemeslní na svobodu a blahobyť lidu. Není také úmysl náš, aniž je třeba dovozovati, jak velice pokrok u výrobě rolní k blahobytu lidu přispívá; důkaz toho je dostatečný, že nyní 5- i 10krát větší počet obyvatelstva má potrav s potřebu, tam kde tehdá často hladem hynul. Nemůžeme též neustálý pokrok průmyslu po tolikero století stopovati, ač by nám toto nemálo sloužiti mohlo k dokázání blahodějného vlivu, jež postup výroby v život lidu vůbec a dělnictva zvláště po celý tento čas vyvíral.

Kdybychom měli úplné obrazy dělníků a oděvů jejich od stěhování národů počínaje až na naše časy, měli bychom

očividný důkaz, kterak lid od oděvu nejnuznějšího, nahotu jen neúplně přikrývajícího, a od koží a kožešin postupoval k látkám vždy krásnějším a příjemnějším, od plátna a sukna k bavlně a hedbáví. Kdybychom měli věrně daguerrotypované obrazy obydlí sedláka aneb řemeslníka a dělníka vůbec ze všech věků, tu bychom snadno pozorovali, kterak se každým stoletím lepšilo a čistějším a úhlednějším stávalo; kterak čas po čase, kus po kusu k nábytku přibýval; kterak k nevyhnutelnému přistoupilo potřebné a pak dále užitečné a příjemné. Jaké tu množství stupňů, jaký rozdíl mezi mizernou chatrčí předků našich za prvních století po Kristu, do níž světlo dveřmi neb děrou ve střeše padalo a kdežto obyvatelé líhali na holé zemi okolo ohně, kterýž u prostřed pod visutým kotlem hořel, a jehož kouř se přímo pod krovem rozkládal a skulinami střechy vycházel — a nynějším obydlím s čistou podlahou, s okny časem i dvojitými, s pěknými teplými kamny, pohodlnou kuchyní, s tím rozmanitým nářadím a nábytkem, stolicemi a stoly, všelikými skříněmi, úhledným často i malovaným nádobím, pohodlným lůžkem, oponami, koberci a zrcadly a snad i hudebními nástroji, kteréž nyní nezřídka i v obydlích lepších dělníků nalozáme.

§ 38.

Hlavní a spolu nejzanímavější výsledek průmyslu ale byl ten, že vyplnil nesmírnou mezeru mezi stavem panským a nevolnickým, že dal počátek městům a stavu střednímu neb městskému, a tak podkopal a vyvrátil feudalismus, který se udržeti mohl jen pokud ono příkré odhraničení pánů a rabů trvalo. Byliť pak to na západě hlavně kolonové, jenž jsouce potomci starých Římanů, sem a tam některé památky starého umění a někdejší průmyslnosti byli zachovali, a jak mile se stav společenstva poněkud ustálil, těchto zbytků k svému prospěchu užívati a jimi základ k novému průmyslu pokládati začali. Takto stali se oni hlavně zakladateli a obnoviteli měst v někdejších državách Římských, kde ve Španělech, ve Francii a v Itálii, především ale v hořejší Itálii povznesla se mnohá města v krátce k veliké moci a k neslýchanému bohatství.

Příklad jich a obchod rozsáhlý, jež vedli do cizích krajů, přispěl nemálo k tomu, že na mnoze dle vzoru jich i jinde na severu a na východě poznenáhla města obchodní i průmyslová vyrůstati počínala, jako hlavně ve Flandrech a Nizozemí; pak po březích moře Baltického, kdež pilní a průmyslní Slované města hanseatská založili, jakož i jiná města u vnitř pevniny po krajích německých a slovanských.

Luxus, obchodníckou nabídkou tolika krásného zboží mezi pány vzrůstající, měl je k tomu by se sami o to starali, aby hotovení podobných tovarů na svých statcích podporovali.

Z druhé strany činil zas průmysl a obchod, množící zámožnost svých pěstitelů, též zase z nich silné spotřebovatele, a dával jim zároveň i prostředek do rukou, jímž sobě od pánů svobodu koupiti mohli. Tak pomáhal postup průmyslu a výroby rozličným způsobem též svobodě a svedl pány k tomu, aby průmyslníky z nevolnictví propouštěli a městům prve poddaným tou neb onou cestou svobody a výsady čili privilegia udělovali.

§ 39.

Sluší však pozorovati, jakou povahu měl tento postup svobody skrze města. Feudalismus měl organisaci tak mocnou, a vliv jeho na všeliké hnutí obecnosti byl tak neodolatelný, že i průmyslu a s ním spojenému postupu svobody udělil ráz svůj, ráz výsady, vylúčivosti a spolkovitosti. Svoboda zmáhající se zároveň s postupem výroby neprospívala všem třídám stejně; ona objevovala se též ve způsobě feudální, jen co privilegium pro ty, kteříž se hlavně výrobou a průmyslem obírali, pro obyvatelé měst. Města tato, ačkoli na mnoze republikanské zřízení mající, zakládala a udržovala nicméně u středu svém nezřídka nerovnost stavů velice urážlivou. Dělník byl od svého pána obyčejně nad míru odvislým, a bylo mu těžko dovolati se proti němu spravedlnosti. Cechové stávali se den ode dne nepřístupnějšími pro mladého řemeslníka, který z umění nabytého samostatně živ býti a rodinu založiti chtěl. Ve mnohých městech netoliko počet mistrů každého řemesla byl

obmezen ale často byl i cech tak velice ve výhradné moci několika rodin, že nebylo lze cizímu do nich vniknouti a práva mistrovského nabyti.

§ 40.

Nicméně vidíme již vzhledem svobody a blahobytu třídy pracující ve městech středověkých náramný pokrok. Již i sám onen tovaryš cechovní, pro kteréhož nebylo ani naděje na mistrovství, měl mnohem lepší postavení společenské a býval též materiálně vším vůbec lépe opatřen, než nevolník rolnický. Ještě mnohem lepší bylo v každém ohledu postavení mistrovo, který tehdáž sám pilně rukou svých k dílu přiložiti obyčej míval a tudy vším právem ku třídě pracující počítán býti musí. Ve všech městech průmyslných a tržebných byl mezi mistry a měšťany blahobyt tak veliký, že se v nádheře často i knížatům rovnati mohli, jakož v skutku někteří mezi panstvo přijati byli, jako na př. kupci Fuggerové v Augsburku, ježto jiní až k důstojenství vládařskému vystoupili, ano i králům v moci se rovnali, jako na př. Mediceové ve Florencii. V Benátkách výroba suken, skla, zrcadel, hedbáví, atd. spolu s tržbou tak veliké bohatství měšťanům získala, že jídali na stříbrném nádobí, ač stříbro tehdáž mnohem vzácnější bylo než nyní, a že přebývali v palácích mramorových, vystavených s tak velkolepou nádherou a takovou krásou umění stavitelského, že jim posud nic rovného v celém světě nalezeno býti nemůže.

Ve Florencii tak velice průmysl se byl zmohl, že toto město ročně jen za sukna asi 60 millionů zlatých (víd. č.) tržilo. Město to mělo 30.000 dělníků ve vlně a výroba jejich byla tak hojná, že obec, ač na každý kus látky jen 2 groše daně uložila, předce z výnosu jejího postavit mohla za krátký čas velebný chrám Sant Maria del fiore, kterýž k nejkrásnějším a největším ve světě patří a jehožto ohromná bane oné na chrámě sv. Petra v Římě za vzor sloužila.

Tak veliké bylo rozmnožení bohatství v tomto městě, že dva kupci florentinští Bardi a Peruzzi Edwardovi III. králi Anglickému 1½ milionu zlatých (ve zlatě) půjčiti mohli, což

by obnášelo nyní asi 274,870.005 našich dvacetníků. Příkladové podobného bohatství dali by se uvoditi o městech flanderských, o městech Hansy a jiných německých, též u nás v Čechách zachovává se mezi lidem v pověstech takořka báječných památka nesmírného bohatství pražských měšťanů, průmyslníků a kupců. Tak nám zachoval Aeneáš Silvius o pražském kupci Rotlevu historickou anekdotu velmi zajímavou. Rotlev byl totiž půjčil císaři Karlu IV. 100.000 čer v e n ý c h z l a t ý c h (t. j. dukátů), načež od něho přijal úpis. Brzo na to pozval Rotlev císaře na hostinu a na pospasy předložil mu mísu přikrytou, obsahující ono upsání, jež Rotlev tímto způsobem králi svému daroval. Jak náramné muselo býti jmění průmyslníka, kterýž sumu tak velikou a pro onen věk zvláště ohromnou tak snadno darovati mohl!

§ 41.

Ale netoliko že průmysl (t. j. výroba statků i tržba) ve svém feudálním zřízení městům, kteráž byla takořka výhradním sídlem jeho, k bohatství před tím nevidanému pomohl, a že kdožkoli v něm jakého účastenství měli, jak pá n ů m a mistrům tak i tovaryšům, dělníkům a pomocníkům obchodním příznivější mravní a společenské postavení i lepší opatření všemi materiálními potřebami získal; působení jeho sahalo i ven za zdi městské. Města stávala se vždy více střediskem všeho umění a vědění, jichžto snahy jsouce podporovány bohatstvím měšťanstva a zručností řemeslníků, vždy rozsáhlejšího působení a šťastnějších výsledků docházely. Badání přírody vedlo k novým vynálezům, jimž knihtiskařství poskytovalo prostředkův neobmezeného rozšíření. Stroje nově vymyšlené se svou divotvornou výrobou nemohly se srovnati s vazbami cechovního feudalismu, a vtírajíce se užitečností svou s neodolatelnou mocí do starého pořádku společenského prorážely vždy hojnějších a větších štěrbin a průlomů v ohradách cechovního řádu, a výroba fabriční, byvši z počátku výminkou, začínala co do množství a ceny výrobků svých starou cechovní, novým nálezům vždy nepříznivou způsobu výroby přesahovati.

Z druhé strany sbírala se světélka, z komnat učenců a badatelů v oboru filosofie a práva vyšlá, vždy víc a více ve městech a při universitách jejich v mohutná tělesa světlová; čím více vyrůstala, tím dáleji rozesílala zář osvěty, v jejímž světle předsudkové stavů rozpadaly se v prach a staré pověry, jež byly posud lidstvo strašily, v celé své nicosti se ukazovaly. A tak neodolatelnou mocí všeobsahujícího postupu vzdělanosti starý feudalismus, jak politický a společenský, tak i průmyslný, byl z kořena vyvrácen a v celém svém ústrojí zničen. Když pak přišla veliká revoluce francouzská, našla již jen mrtvolu, jejíž údy, poněvadž byla v závětrí postavena, až doposud pohromadě se byly držely a však prvním udeřením jejím se rozpadly. Ona ho neusmrtila, nýbrž jen odumření jeho světu objevila.

§ 42.

Podobným způsobem jako ve Francouzích a jinde naklonil se i u nás starý feudalistický řád společenstva lidského ke konci svému. Jako tam tak i u nás nestalo se to bez některých ran hmotné síly, bez některých násilných ruchů lidu, jichžto svědky sme byli za našich dob. Klamou se ale, kdož se domnívají, že mocné ruchy a převraty násilné jsou nejrychlejší aneb nejtrvalejší a nejvýdatnější podporou svobody a blahobytu národů. Příboj moře jde zajisté méně ku předu než vlny tichotekoucí řeky. Podobný úkaz vidíme i v postupu společenstva lidského a jeho řádů veřejných.

Též u vyvrácení feudalismu konal a koná hlavní úkol tichý ale neodolatelný postup osvěty a průmyslu, jenž i nepřiznive své mimovolně nutí klestiti cestu novému vládcí.

A tak vidíme denně na své vlastní oči úmor starého světa pokračovati, a nový čas s mladistvou silou v dědictví jeho se uvazovati.